

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. АРБИТРАЖ ЖӘНЕ МЕДИАЦИЯ. 2-БӨЛІМ

Сот органының шешіміне
байланысты сот өндірісі
қағидаларының бесінші тобы

Жоспар:

1. Сот органының шешіміне байланысты сот өндірісі қағидаларының бесінші тобы. Түпкіліктілік пен тиімділік арасындағы байланыс
2. Қағида XV: түпкіліктілік
3. Қағида XVI: тиімділік
4. 2000 жылғы «Трансұлттық азаматтық процес қағидалары»: (Американдық заң институты мен УНИДРУА жобасы)
Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. СОТ ОРГАНЫНЫҢ ШЕШІМІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ СОТ ӨНДІРІСІ ҚАҒИДАЛАРЫНЫҢ БЕСІНШІ ТОБЫ. ТҮПКІЛІКТІЛІК ПЕН ТИІМДІЛІК АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

Түпкіліктілік пен тиімді сот төрелігінің қағидаларының жиынтығы тек риторикалық сипатқа ие сот талқылауының мәні емес, адам құқықтарының сенімді қорғалуын қамтамасыз етеді.

Ақша бөлу туралы талап немесе соттық тыйым салу, мүлікті немесе өтінішті қайтару, алу мүмкін болған істі жеңіп алған талап қоюшы үшін түпкіліктілік қағидасы жауапкердің кері қайтып келе алмайтындығына кепілдік береді; оның орнына шешім күшінде қалады; осылайша, ол мәжбүрлеп орындату үшін негіз ретінде қол жетімді болып қалады. Жауапкер талапкерден ақшалай, мүліктік немесе мәжбүрлі қорғауды алғысы келмесе де, жауапкердің пайдасына шешім түпкілікті болуы және талапкердің жаңа күрес жүргізе отырып, жауапкердің жеңісін аша алмауы қажет. Табысты қорғау үшін бұл жауапкершілікті қолданбау туралы жариялануға тең. Түпкілікті нұсқа жауапкердің пайдасына қолданылады, бұл өтініш қайта қарауға жаппауын қамтамасыз етеді.

2. ҚАҒИДА XV: ТҮПКІЛІКТІЛІК

Түпкіліктіліктің басты аспектісі «res judicata» («дау шешілді») доктринасына қатысты болып келеді. Егер шағым жасау кезінде оның күші жойылмаса, бұл сөздердің мәні бойынша түпкілікті шешім екі тарапты және олардың мұрагерлерін байланыстыратынын білдіреді.

«Res judicata» доктринасы әртүрлі көріністерге ие, олар: талап қоюға негіз, бөлу мәселесі және қосылу доктринасы. Лорд Саймон «Amrthill Peerage» ісінде (1976) «res judicata» саясатын түсіндірді. Америка заң институты/УНИДРУА түпкілікті қағидасын мойындайды, атап айтқанда:

- i) «талаптарға тыйым салу» тұжырымдамасы;
- ii) «талаптарға тыйым салу»;
- iii) апелляциялық іс жүргізу басталған болса да, бірінші сатыдағы соттың шешімі дереу орындалуға тиіс екендігі туралы презумпциясы.

Құқықтың үстемдігі ұғымының негізгі аспектілерінің бірі *inter alia* деп болжайтын құқықтық түпкіліктілік қағидасы болып табылады, егер соттар іс бойынша түпкілікті шешім шығарған болса, онда олардың шешіміне дау айтылмауға тиіс. Құқықтық түпкіліктілік қағидасы өз кезегінде сот шешімінің заңды күшіне, сот актілерінің түпкілікті болуына құрметпен қарау қажеттілігін болжайды. Бұл, атап айтқанда, талқылау тараптары қайта тыңдау және жаңа шешім шығару мақсатында ғана түпкілікті және міндетті шешімді қайта қарауға құқылы емес дегенді білдіреді. Жоғары тұрған соттардың қадағалау өкілеттіктері апелляциялық іс жүргізуге ұқсас рәсім арқылы істі мәні бойынша қайта қарау мақсатында емес, сот қателіктерін, сот ісін жүргізу ақауларын түзету мақсатында жүзеге асырылуға тиіс. Бір затқа әртүрлі көзқарастың болуы мүмкіндігі істі қайта қарауға жеткілікті негіз бола алмайды және осы ережеден ауытқуды ерекше мән-жайлармен ғана ақтауға болады.

Әділ талқылау құқығының құрамдас бөлігі ретінде жоғарыда баяндалғандардан басқа дәлелдемелерді әділ ұсыну, азаматтық істерді сот талқылауы рәсімін жеңілдету, азаматтық істер бойынша сот төрелігін уақтылы іске асыру және т. б. сияқты құқық бөлінеді.

Әділ сот талқылауы құқығы қалыптастыратын элементтердің жүйесін шартты түрде төрт топқа бөлуге болады:

- 1) Табиғи (органикалық). Бұл құқықты пайдалану тиімділігін және оны іске асыруды қамтамасыз ететін элементтер. Бұл — сот төрелігіне қол жеткізу және сот шешімдерін орындау.

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Арбитраж және медиация. 2-бөлім

Дәріс: Сот органының шешіміне байланысты сот өндірісі қағидаларының бесінші тобы

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

2) Институционалдык. Әділ сот талқылауы құқығының бұл элементтері жалпы мемлекеттің сот жүйесі де, жеке-жеке әрбір ұлттық сот органы да сәйкес келуге тиіс критерийлерді құрайды.

3) Іс жүргізу (процессуалды). Бұл элементтер — тұлғаның не оның өкілінің өзі тарабы болып табылатын істі қарауға нақты қатысуын, процестің жарыспалылығын, сот талқылауының барлық сатыларындағы дауласушы тараптардың теңдігін және талқылаудың ақылға қонымды мерзімдерін қамтамасыз етеді.

4) Арнайы. Олар азаматтық процестің ерекшеліктерін ескере отырып, әділ сот төрелігінің әмбебап талаптарының жүзеге асырылуын қамтамасыз етуге арналған қосымша кепілдіктер болып табылады.

3. ҚАҒИДА XVI: ТИІМДІЛІК

Егер біз жұмыс істегіміз келсе және оны кең құрметпен пайдаланғымыз келсе, азаматтық сот төрелігі қатаң болуы тиіс. Тиімділік азаматтық процестің сот процесінде тараптардың, адвокаттардың немесе бейтаныс адамдардың тежеуін, жойылуын немесе елеулі түрде бұзбауын талап етеді.

Қағида көптеген практикалық салдарға ие, атап айтқанда:

- процедураны сақтамағаны немесе оған бағынбағаны үшін санкциялар;
- заңсыз іс-әрекеттердің кең ауқымы үшін санкцияларды, атап айтқанда, іс бойынша жосықсыз мәлімдемелерді, куәлардың жалған мәлімдемелерін, сот қатесін қамтамасыз етуге әрекет жасауды қоса алғанда, сот төрелігін іске асыруға араласудың жағымсыз нысандарын көздейтін сот доктринасын құрметтемеу;
- сотта немесе қандай да бір басқа тыңдауда қол сұғумен көрнеу, жалған айғақтар беретін куәнің қылмыстық жазасын көздейтін ережелер;
- соттардың өз активтерін заңсыз иелену арқылы сот тарапынан алаяқтықты болдырмау үшін сотқа дейінгі немесе соттан кейінгі болсын тыйым салуларды тоқтату туралы қаулылар шығару өкілеттігі;

Бұл соңғы аспект халықаралық түрде мойындалды: «Ақшалай шешімдерді, шығындарды, сот тыйымдарын және қамтамасыз ету шараларын қоса алғанда, сот шешімдерін жедел және тиімді орындау үшін процедуралар болуы тиіс»: «Ақшалай шешімдерді, шығындарды, қамтамасыз ету шараларын қоса алғанда, сот шешімдерін жедел және тиімді орындау үшін рәсімдер көзделуі тиіс».

Тиімділік қағидасы процессуалдық теріс пайдаланушылықтан, яғни сот процесіндегі тараптар тарапынан іс жүргізу манипуляциясын, бұрмалаушылардан немесе көңіл калудан, адвокаттардан, бейтаныс адамдардан немесе соттардан қорғау проблемасын қамтиды. Іс жүргізуді теріс пайдаланушылықтың негізгі мысалы ретінде белгілі немесе негізсіз, не болмаса, табысты болуы екіталай арыздарды немесе қарсылықтарды беруі болып табылады.

Басқа мысалдар қатарына: қол сұғумен жалған айғақтар беру, куәлардың жалған айғақтарын ұсыну немесе сарапшылардың қорытындыларын жаңылыстыруы, құжаттарды әдейі толық ашу, сотта жалған айғақтар беру немесе басқа куәларды жаза процесін бұзу мақсатында шешім шығарылғанға дейін немесе одан кейін жалған айғақтар беруге, активтерді орналастыруға мәжбүрлеу жатады.

Еуропалық Одақтың заңнамасы мүше мемлекеттерден ЕО заңнамасын қорғау және сақтауды қамтамасыз ету үшін құқықтық қорғаудың тиімді құралдарын беруді талап етеді.

4. 2000 ЖЫЛҒЫ «ТРАНСҰЛТТЫҚ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕС ҚАҒИДАЛАРЫ»: (АМЕРИКАНДЫҚ ЗАҢ ИНСТИТУТЫ МЕН УНИДРУА ЖОБАСЫ)

Американдық құқық/УНИДРУА институтының қағидалары озық тәжірибеде, әсіресе трансұлттық коммерциялық сот талқылаулары саласында теңгерімді ақпарат жинауды қамтамасыз етеді.

2000 жылы Джеффри Хазард пен Мишель Таруффо әзірлеген трансшекаралық азаматтық сот ісін жүргізу ережелерін қамтитын толық құжат ұсынылды. Осы бірінші отырыстың екінші күніне жұмыс тобы қағидалар тізімін жасады. Осы бірлескен жоба шеңберінде УНИДРУА-ның бас репортері Рольф Штурнер жұмыс тобымен бірлесіп осы қағидаларды әзірлеу бойынша хронологиялық жұмыстарды жүргізеді. Бастапқы ережелер қабылданбаған, бірақ олар жобаның қосалқы элементі болды. Кейінірек, қағидалар әзірленген соң, олар расталған болатын. Қағидаларды бекіту үш жылғы пікірталасқа ие болды.

Маңыздылығы бойынша қағидалар үш деңгейде әрекет етеді: негіз қалаушы процедуралық кепілдіктер, басқа да басшылық қағидалар мен шектер немесе ілеспе қағидалар.

УНИДРУА мен Американдық құқық Институтының қағидалары осылайша түрленеді:

- 1) негізгі іс жүргізу кепілдіктері туралы өтініштер;

- II) рәсімнің стилі мен барысына қатысты негізгі басшылық ережелер;
- III) маңызды бөлшектер.

Негізгі рәсімдік кепілдіктер:

- сот құзыреті; судьялардың тәуелсіздігі; судьялардың бейтараптылығы; іс жүргізу теңдігі;
- тиісті хабарлама немесе тыңдау құқығы; жариялылық; шешімдердің негізділігі;
- сот төрелігін тез әрі жылдам жүзеге асыру;
- адвокаттың кәсіби тәуелсіздігі; адвокатқа көмек көрсету құқығы; адвокаттың клиентке қатысты артықшылықтары («кәсіби заң артықшылығы»);
- өзіне қарсы жауап бермеудің артықшылығы.

Рәсімнің стилі мен барысына қатысты негізгі қағидалар:

- тараптарға қатысты құзыреттілік; өткізу орнының ережелері; тараптардың талқылауды қозғауы;
- тараптардың талқылауды қамту саласын айқындауы; іске қосу туралы ереже; дәлелдеу ауыртпалығын бөлу және дәлелдеу стандартының сипаты; жарыспалы қағаздар; тараптардың жалған арыздардан және процессуалдық теріс пайдаланушылықтардан аулақ болу міндеті;
- ақпаратқа қол жеткізу құқығы; дәлелдеу мәселелеріндегі сот бастамасы; сарапшылар;
- өндірісті сот басқару; орындамағаны және сақтамағаны үшін санкциялар; санкцияларды мөлшерлес қолдану қажеттілігі;
- тараптардың әділ әрекет ету және тиімді, жедел сот ісін жүргізуге жәрдемдесу міндеті; ;
- тараптардың дауды тоқтату немесе реттеу құқығы; сот тәртібімен реттеуді көтермелеу;
- процестің ауызша сатысына құқық; түпкілікті судьялар алдында түпкілікті тыңдау; заңды дұрыс қолдану үшін сот жауапкершілігі;
- шығындарды ығыстыру туралы негізгі ереже; шешімдердің түпкілікті болуы; шағымдану механизмдері;
- тиімді құқық қолдану; шетелдік соттардың тануы; сот органдарының халықаралықынтымақтастығы.

Маңызды бөлшектер:

- әлеуеті жоқ тараптарды қорғау; шығыстарды қамтамасыз ету; хабарламалардың жеделдетілген нысандары; тараптар болып табылмайтын тараптардың ұсыныстары; сот «ұсыныстарын» енгізу.

Американдық құқық институты/УНИДРУА жобасы жас болса да (2004 жылы аяқталды, 2006 жылы жарияланған), ол азаматтық сот төрелігін зияткерлік картаға түсіруде елеулі көмек көрсетеді және саясатты әзірлеуге жауапты тұлғаларға әсер етеді. Мысалы, Лондондық кездесуде (2002 жыл) Американдық құқық институты/УНИДРУА құжатының мәтінін жетекші, түпнұсқа және таңқаларлық икемді деп есептеген ағылшын комментаторларының жалпы таңданысын тудырды.

2000 жылдан бастап УНИДРУА Жеке құқықты біріздендіру халықаралық институтымен бірге трансұлттық азаматтық процестің қағидалары мен ережелерінің жобасын (Principles and Rules of Transnational Civil Procedure) әзірлеумен айналысады. Жұмыс тобына әлемнің 40 елінен 12 сарапшы, 130 кәсіби заңгерлер және 156 адвокат кіреді.

Қазіргі уақытта трансұлттық азаматтық процестің 31 қағидасы әзірленді. Соңғы 2 қағида Халықаралық азаматтық процеске тікелей жататынын атап өткен жөн: ұлттық соттардың шешімдерін тану қағидасы және соттар арасындағы халықаралық ынтымақтастық қағидасы. Қалған 29 қағиданы әрбір жеке елде азаматтық сот ісін жүргізуді реттейтін ішкі қағидаттар деп атауға болады.

Трансұлттық азаматтық процесс қағидаларының көпшілігі іс жүргізу қағидалары болып табылмайды, олар басқа іс жүргізу санаттарына жатады. Мәселен, әдеттегі сот ісін жүргізу процесінің сатыларын белгілейтін қағида «азаматтық сот ісін жүргізу сатылары» санатына жатады. Тараптар келісімі бойынша іске консультанттарды, сарапшыларды және басқа да адамдарды — дәлелдемелер институтына және т. б. тарту мүмкіндігі қағидасы.

Авторлар мен әзірлеушілер трансұлттық Халықаралық азаматтық процестің қағидалары мемлекеттер арасындағы азаматтық сот ісін жүргізу саласындағы ынтымақтастық қағидаларын анықтауға емес, жалпы әлемдік ауқымда «мінсіз азаматтық процесті» құра отырып, жалпы азаматтық іс жүргізу құқығының қағидаларын белгілеуге және біріздендіруге ұмтылды. Бұл қағидалардың жекелеген елдерге әсерін талдай отырып, әзірлеушілердің мақсатына қол жеткізілді деп айтуға болады.

Жаңа нормативтік актілерді әзірлеуге қағидалардың әсер етуінің мысалы ретінде төмендегілерді

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Арбитраж және медиация. 2-бөлім

Дәріс: Сот органының шешіміне байланысты сот өндірісі қағидаларының бесінші тобы

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

көрсетуге болады. Трансұлттық азаматтық процесс қағидалары ТМД елдеріндегі Азаматтық іс жүргізу кодексінің жобасын әзірлеу үшін ескерілген болатын. Колумбияның іс жүргізу құқығын реформалау барысында трансұлттық азаматтық процесс қағидаларын Колумбияның 1999 жылғы Халықаралық жеке құқығы туралы № 518 Заңға және Колумбияның АІЖК енгізу туралы мәселе талқыланды.

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Кудрявцева Е.В. Гражданское судопроизводство Англии. – М.: Издательский дом «Городец», 2008.
2. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / Пер. с англ.; Под ред. Р.М. Ходыкина. М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
3. Andrews N. Andrews on Civil Processes. Vol. I. Intersentia, 2013.